

Městská knihovna v Praze **120 let**

Rukopis
královédvorský

PRAHA 2011

Půjčujeme:

knihy / časopisy / noviny / mluvené slovo /
hudbu / filmy / noty / obrazy / mapy

Zpřístupujeme:

wi-fi zdarma / e-knihy / on-line encyklopedie /
e-zdroje o výtvarném umění, hudbě, filmu

Pořádáme:

setkání s autory / přednášky / koncerty /
filmová představení / výstavy /
aktivity pro děti a jejich rodiče / čtení

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.facebook.com/knihovna

www.e-knihovna.cz

Znění tohoto textu vychází z díla Rukopis královédvorský tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Kněhkupectví I. L. Kober v roce 1873 (*Rukopis královédvorský*. Praha : Kněhkupectví I. L. Kober, 1873. 75 s.).

Text díla (Rukopis královédvorský), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Citační záznam této e-knihy:

Rukopis královédvorský [online]. V MKP 1. vyd. Praha : Městská knihovna v Praze, 2011 [aktuální datum citace e-knihy – př. cit. rrrr-mm-dd]. Dostupné z WWW:

<http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/62/09/39/rukopis_kralovedvorsky.pdf>.

Vydání (obálka, grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte autora-Nevyžívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 13. 09. 2011.

Obsah

Rukopis královédvorský	5
Záboj, Slavoj i Luděk.....	7
Čestmír i Vlaslav.....	15
Jelen	22
Zbyhoň.....	24
Oldřich i Boleslav	27
Beneš Hermnanóv	31
Ludiše i Lubor	34
Jaroslav.....	39
Róže	48
Kytice.....	49
Jahody	50
Zezhulice.....	52
Opuščená	53
Skřivánek	54
Rukopis zelenohorský.....	55
Sněm.....	57
Libušin soud.....	58

Rukopis královédvorský

Rukopis Královédvorský má jmeno své od města Králové Dvoru, kdež r. 1817 od V. Hanky ve sklepě věže kostelní nalezen jest. Rukopis tento sestává z dvanácti lístkův v malé osmerce drobným písmem ozdobně psaných mimo dva úzké proužky, na nichžto jenom jednotlivá slova a písmena čísti lze. Obsahujeť pak Rukopis Král. básně epické, lyricko-epické a lyrické. K epickým básním připočísti dlužno zpěvy známé pode jmenem: Záboj a Slavoj, Čestmír a Vlaslav, Oldřich a Boleslav, Beneš Hermanův, Jaroslav, Ludiše a Lubor; k lyricko-epickým náleží: Jelen a Zbyhoň, k lyrickým pak: Kytice, Jahody, Růže, Zezhulice, Opuštěná (Zarmoucená), Skřivánek. — Napsán jest Rukopis Král. ku konci třináctého století, avšak básně v něm obsažené sahají původem svým do rozličných věkův, ano i některé z nich do doby pohanské. Kdo byl jich skladatelem, písařem aneb sběratelem s jistotou udati nelze.

Záboj, Slavoj i Luděk

Z črna lesa vystupuje skála,
na skálu vystúpi silný Záboj,
obzíra krajiny na vsie strany;
zamúti sě ot krajin ote vsěch
i zastena pláčem holubiným.
Sědě dlúho i dlúho sě mútie,
i vzchopi sě vzhóru jako jelen,
dolov lesem, lesem dlúhopustým
bystro spěcháše, ot muže k muži,
ot silna k silnu, po vsickěj vlasti.
Krátká slova ke vsěm skryto řeče,
pokloni sě bohóm, otsud k druhu spěcha.
I minu deň prvý, i minu deň vterý,
i kdaž za třetiem luna v noci bieše,
sněchu sě mužie sěmo v les črn.
K niem zdě Záboj; otvede je v úval,
v ponížený úval hlubokého lesa.
Stúpi Záboj najnížeje dolóv,
vze varyto zvučno:
„Mužie bratských srdec i jiskreních zrakóv,
vám pěju najníží z dola.
Piesň ide z srdce mého,
z srdce najnížeje pohrúžena v hoři.“
„Otčík zaide k otcem,
ostavi v dědině dietky svoje i svoje lubice
i neřeče nikomu:
„Bažo, ty mluvi k nim oteckými slovy!
I přiide cuzí úsilno v dědinu,
i cuzími slovy zapovída;
i kak sě zdie v cuzej vlasti ot jutra po večer,
tako bieše zdiety dietkám i ženám
i jedinú družu nám iměti

po púti vsiej z Vesny po Moranu.
I vyhánie z hájev vsě krahuje,
i kací bozi v cuzej vlasti,
takým sě klaněti zdě i jim oběcati oběť.
I nesměchu sě býti v čelo před bohy
ni v súmrky jim dávati jiesti.
Kamo otčík dáváše krmě bohóm,
kamo k niem hlásat chodíváše,
posěkachu vsie drva
i rozhrušichu vsie bohy."
„„Aj, ty Záboju, ty
pěješ srdce k srdcu
pěsňú z střěda hořě.
Jako Lumír, ký slovy i pěniem
bieše pohýbal Vyšehrad i vsie vlasti,
tako ty mě i vsiu bratř.
Pěvce dobra milujú bozi:
pěj, tobě ot nich dáno v srdce proti vrahóm!"
Ziř Záboj na Slavojeva zapolena zraky
i pěniem dále srdce jímáše:
„Dva syny,
jejú hlasy přecházesta v muská,
vycházievasta v les,
tamo mečem i mlatem i oščepem učista paži;
Tamo pokrysta i vracesta sě rozkosem.
Kehdy paže jejú bieše dorostla
i jejú umy proti vrahóm,
i dorostachu druží bratřieci:
ajta, vsi vyrazichu vz vrahy,
i by krutosť jich búřiúce nebe
i v dědiny vrátíš sě byvšie blahosť."
Aj, skočichu vsici v dól k Záboju
i tiščechu jej v přěsilná paži,
i s prsú na prsy vsi kladechu rucě,

věhlasno dáváchu slova k slovóm.
I přicházéše noc před jutro;
aj, vystúpichu z úvala rózno,
vezdě ke všem dřevóm,
ke všem stranám bráchu sě lesem.
I minu deň, i minu deň vterý,
i po třetíem dni, kehdy sě zatemníše noc,
bra sě Záboj v les,
lesem za Zábojem sbory;
i bra sě Slavoj v les,
lesem za Slavojem sbory.
Vsiak imě vieru k vojevodě,
vsiak srdce úporno králu,
vsiak zbraň bystru na král.
„Aj, Slavoji bratře,
tamo k modru vrchu!
Vrch ten po všech po krajinách,
tamo zaměřímy chody.
Ot vrcha k ranému sluncu,
tamo les temen,
tamo si podámy rucě.
Nynie beř sě lisími skoky,
i jáz tako pojdu tudy.“
„„Aj, Záboji bratře!
čemu naše braň jmá tepruv ot vrcha soptati krutosť?
Otsavad búřmy protiv králevým vrahóm!““
„Slavoji bratře!
kdaž hada potřieti chceši,
na hlavu najjistěje;
tamo hlava jeho!“
Rozstúpi sě mustvo lesem,
rozstúpi sě v pravo, v levo.
Tudy taže Zábojevým slovem,
onamo slovem prudka Slavoje,

hlubinami lesův k modru vrchu.
I kehdy bieše pět sluncí,
podasta si přesilně rucě,
i pozřěsta lysíma zrakoma na královy voje.
„Sraziti nám drbí Luděk voje,
voje své pod jednu ránu.“
„„Aj, Luděče, ty si parob na paroby králie!
Ty rci svému ukrutníku,
že dýmем jest' nám velenie jeho!““
I rozlúti se Luděk,
rúciem hlasem svola své voje.
Podnebesie bě plno osvěty ot slunce,
v osvětě plno blska z králevých vojev.
Hotovi vsici nohu v krok i ruku v braň
Luděkova dle slova.
„Aj, Slavoj bratřě,
tudy spěj lysími skoky,
já z pójdu vstříecu jim v čelo.“
I vyrazi Záboj v přěd jako krupobitie;
i vyrazi Slavoj v bok jim jako krupobitie.
„Aj, bratřě, ti sie! nám krušichu bohy,
ti sie! nám kácechu dřeva,
i plašichu krahuje z lesův.
Bozi nám vícestvie dajú.“
Aj, prudkost vyrazi Luděkem
z četných vrahův protiv Záboju;
i vyrazí Záboj,
hoříúciema očima v Luděk měři:
dub protiv dubu zřieti ze vsěho lesa.
Záboj hna protiv Luděku nade vsie voje,
Luděk udeři silným mečem,
přětě tříe kóže v ščitě.
I udeři Záboj mlatem,
otskoči hbitý Luděk,

v dřevo vrazi mlat
i skoti se dřevo na voj;
i třiedeseť jich otide k otcem.
I zlúti se Luděk:
„„Aj, ty zhovadilý,
ty veliká potvoro hadóv!
mečem se potýkaj se mnú!"
I máše Záboj mečem,
kus ščíta vrahu otrazi.
I tasi Luděk,
meč se smeče po koženě ščítě.
I zapolesta se oba k ranám,
ranami vsie po sobě stesasta,
i vsie kolem zbrocesta krviú,
i krviú zbrocechu je mužie
kolkol jejú vezdě v přelutej sěči.
Slunce přejde poledne,
i ot poledne juž na pól k večeru:
i váleno ješče, ni sěmo ni tamo ustúpeno,
i váleno zdě i váleno tamo ot Slavojje.
„Aj ty vraže, bēs v tě!
Čemu ty nášu krev píšeš?"
I chopi Záboj svůj mlat,
i otskoči Luděk,
napřěže mlat Záboj výš vzhóru
i vrže po vrazě.
Letě mlat, rozkoči se ščit,
za ščítem se rozkočista Luděkova prsi.
I uleče se duše těžka mlata,
i mlat i dušu vyrazi,
i zanese pět siehóv u vojsku.
Strach vrahóm vyrazi z hrdl skřecky:
radost vzevzně z úst vojnóv Zábojevých,
i zajiskři z radostnú zrakú.

„Aj, bratříe!
bozi ny vícestviem dařichu.
Rozstúpi se váš jeden hluk v pravo i v levo.
Ze vsých údolí sěmo sved'te koně,
koni řehci vešken ten les!"
„„Záboji bratře, ty udatný lve!
neupúščeť búřit u vrahy!"
Ajta otvrže Záboj ščit,
i v rucě mlatem i v druhej mečem,
tako i přieč proráže dráhy u vrazěch.
I by úpěti vrahóm, i by ustúpati vrahóm.
Třas je hnáše z bojišče,
strach z hrdl jich vyráže skřeky,
koni řehce vešken les.
„Vzhóru na koně,
s koni za vrahy přese vsie vlasti!
Rúčí koně neste v patách za nimi našu krutosť!"
I vkočichu hluci vz rúcie koně
i skok na skok po vrazěch sě hnachu,
ránu na ránu soptichu krutú krutosť.
I mýjechu rovně,
i hory i lesi v pravo i v levo;
vsie ubiehá v zad.
Hučie divá řeka,
vlna za vlnú sě vale,
hučechu vsi voji,
skok na skok vsie sě hnáše přěs búriúcu řeku.
Vody uchvátichu mnostvoie cuzích,
i přěnesechu své zvěsty na druhý břeh.
I po krajinách vezdě v šíř i v šíř
lútý ostřiež rozepě svoje křiedle svoje dlúzě,
bystro léta za ptactvem;
Zábojevi voji rozehnachu sě v šíř,
vezdě po vlastech hnachu lúto po vrazěch;

vezdě srážechu je i stúpáchu koni.
Nocú pod lunú za nimi luto,
dnem pod sluncem za nimi luto,
i opěty temnú nocú,
i po noci šedým jutrem.
Huĉie divá řeka,
vlnu za vlnú sě vale;
i huĉechu vsi voji,
skok na skok vsie sě hnáše pŕěs búriúcu řeku.
Vody uchvátichu mnostvo cuzích,
i pŕěnesechu své zvěsty na druhý břeh.
„Tamo k šedým horám!
tamo dobúří naše pomsta!"
„„Aj, Zábóji bratŕe!
juž nám nedaleko hory,
a juž hlúĉek vrahóv,
i ti žalostivo prosie.""
„Vrátno krajinú,
tudy ty, jáz tudy, vyhubit vsie králevo!"
Vietr buří pŕěs vlasti,
vojsky búrie pŕěs vlasti;
v pravo i v levo vezdě širú silú vojsky,
v radostné hlucě.
„Aj, bratŕie, aj šerý vrch!
bozi ny tamo vícestvem dařili.
Tamo i vele duš těká
sěmo tamo po dřevěch.
Jich boje sě ptactvo i plachý zvěř,
jedno sovy neboja sě.
„Tamo k vrchu pohŕěbat mrch,
i dat pokrm bohóvóm,
i tamo bohóvóm spásám dat mnostvo obětí,
a jim hlásat milých slov
i jim oružie pobitých vrahóv!"

V epické básni této, která náleží obsahem svým do doby pohanské, líčí se povstání Čechů proti Frankům, kteřížto na počátku devátého století (r. 805) na rozkaz Karla Vel. (v naší básni král – Karel) pod vůdcem Luděkem do Čech vtrhli, pohanským Čechům křesťanské náboženství vnucovali, jich obřady rušili a cizí způsoby zaváděli. Vůdcové čeští Záboj a Slavoj tajné pozdvižení proti nim způsobivše, porazili je na hlavu a vlast od jařma cizího vysvobodili. Dějištěm jest země česká a to střední její kraje na severozápadní straně od Vyšehradu (Rakovnicko). (Palacký, Dějiny I, 1, 117; Zap, Česko-Mor. Kronika I, 94.)

Rozměr jest volný; nejčastěji vyskytají se řádky osmi- a desítlabičné.

Čestmír i Vlaslav

Neklan káže vstáti k vojně,
káže kněžeciemí slovy
protiv Vlaslavu.

Vstachu voje, vstachu k vojně,
vstachu na kněžecie slova
protiv Vlaslavu.

Holedbáše Vlaslav kněz
vícestviem nad Neklanem,
nad slavným knězem;

púšťáše meč i oheň v krajiny Neklaniny,

i hlásáše nad hrabivými meči svojich vojnóv pohaněnie
Neklanu.

„V boj, Čstmířě vedi mé sbory!

Hadlivě ny pozývá nadutý Vlaslav.“

I vsta Čstmír i vzradova sě,

radostně sně svůj ščit črn dvú zubú

i sně se ščítam i mlat i nepronikavý helm;

Podě vsě drva vlozie oběti bohóm.

Bujno zvoláše Čstmír na voje,

v skořě voje v řady jdú.

I tažechu před sluncem záhe,

i tažechu přes ves deň i po slunci tamo k pachrbu.

Ajta sě valé dým po dědinách,

i po dědinách sténánie žalostivých hlasóv.

„Kto sežže dědiny?

I kto rozplaka vaše hlasy?

kto? Vlaslav?

Poslednie budi jeho vrastvo!

Pomstu i pahubu voji moji na něj nesú.“

Otvecechu vojevodě Čstmíru:

„„Kruvoj, Kruvoj škaredý otehnáše stáda,

i zdieše hořě v dědinách ohněm i mečem.

Vsie, če plzno bieše, potre jeho zloba krutá,
i zaje vojevodu nám.""
I zazli se Čstmír na Kruvoj,
z širokú prsú zloba se mu rozevře po vsch po údech.
„Vojni!“ – vece – „z jutra záhe
rozpálímy krutost vsiu;
pohovte zemdleným údóm!"
Stoja hory v pravo,
stoja hory v levo,
na jich vrcholi na vysokej
zírá jasné sluněčko.
Horami zdě otsud,
horami tam ottud tahú voje,
bitvu v sobě nesú.
Aj, tamo k hradu, hradu na skálě,
Tamo kdě Kruvoj vězí Vojmír i jeho lepú dceř,
jež zaje v hustě lesě tamo pod šedú skalú,
i pohaně Neklan kněz.
Kruvoj Neklanu oběce vieru i podáše věrnú ruku;
„obak hlasem tiem i rukú tú uvádíeše biedu na lud.
Aj vzhoru k vyšňu hradu,
aj, k hradu voji tecte!"
I zaměšichu se voji,
i hrnuchu se k hradu
po slověch udatna Čstmíra
jako ledovití mraci.
Pokrychu se přední ščit na ščit,
zadní zapieráchu se na kopie
i v drva v přieč zasazená za drva
i výš nad vršinu lesa drnkáchu meči jich v hrad,
běsnichu protiv mečem z hrada tesajúciem.
Řváše na hradě Kruvoj řvaníem býka,
řváše chrabrost' v svoje ludi,
i meč jeho padáše v Pražany jako drvo se skály.

A po horách mnoho silných dubův:
tako ke hradu se shluče Neklanových vojnův.
Vele Čstmír z zad uderiti na hrad,
vele s přěda přěskočiti hradbu.
Aj, ta drva vysokorostlá v hustotě pod skalů přiklonichu k
pevnej hradbě,
po drvech by se válely klády nad hlavami vojem.
Aj pod nimi z přěda postavi se silných muž k muži,
se týkáchu druh druhu širokýma plecema.
Drva vložichu na rámě,
v přieč i v dél je spevnichu úžemi,
i podstavichu sebe dle dřevce.
I vzkočichu muži na sie drva,
rozložichu kopie po ramenú,
spěchu úžemi.
Vzkoči řad třetiech na vteré,
čtvrtých na třetie,
i pátých až k vrchu ku hradovu,
skad hořechu mečie,
skad sipěchu střely,
skad se řiútichu búriecie klády.
Aj, prúd Pražan jarno přese zdi teče,
zachváti vsiu sílu v tvrdě hradě.
„Vstup, Vojmíř! vstup s milú svú dcerú,
pokroč z věže ven vz rané blaho tamo na skálu;
na skále uzříš krváceti Kruvoj pod sekyrú mestnú!"
Vznide Vojmír v blahodějně jutro,
vznide se svú dcerú lepotvornú,
i zřě krváceti vrah svó j Kruvoj.
I posla Čstmír kořisť vratno ludem;
s kořisťú vrace se lepá děva.
I chtieše Vojmír oběť vzdáti bohóm,
v siemže miestě, v siemže krocě slunce.
„Vzhóru, Vojmíř" - vece mu Čstimír -

„naši kroci chvátají vícezít nad Vlaslavem.
Prodli v službě bohóm.
Bozi chtějú stepati Vlaslav.
Kehdy slunce dokročí poledne,
ješť nám dokročiti na sie miesto,
kdě vícestvie hlas vojsk našich vzhlásá.
Vet ti zbraně vraha tvého, pojdi."
Vzradova se Vojmír velevele,
vzvola s skály hlasem v lesě hlučným,
z mocna hrdla vola k bohóm tako,
i vztríasú se drva šíra lesa:
„Nezjařte (se) bozi, svému služě,
ež nepálí oběť v dnešniem slunci!
„Dlužna oběť bohóm", vece Čestmír -
„a nynie nám na vrahy prospěti.
Nynie vsedni ty na rúcie koně,
prolétni lesy jeleniem skokem
tamo v dúbavu;
tam s cesty skála bohóm zmilená,
na jeje vrsě obětuj bohóm,
bohóm svým spásám,
za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě.
Neže se poznaje, že slunce pokročí na tvrdosti nebes,
stúpíš tamo na miesto;
a neže slunce postúpi vterým krokem
i krokem třetiém nad vršiny lesné,
dojdú voje tamo, kdě oběť tvoje pověje v slúpech dýmu;
i pokoří se vsě vojska tudy jdúce."
I vsěde Vojmír na rúcie koně,
proletě lesy jeleniem skokem
tamo v dúbavu, na dráhu k skálě;
na vrsě skály zanieti oběť
bohóm svým spásám,
za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě.

Jim obětova kravicu bujnú,
srst červená po nie sě lsknieše;
jalóvku siu kúpi od pastuchy
v úvalě tam u vysokej trávě,
dada za niu kóň i s uzdu.
Plápoláše oběť;
i blížíše sě voj k úvalu
i z úvala vzhóru v dúbravu.
Voji, ozvučeni hlukem,
jdú po jednom, oružie nesúce.
Prokni jda kol oběti bohóm slávu hlásáše,
i zacházeje, zezvuče nemeškáše.
I kehdy docházeše posleda vojev,
vzkoči Vojmír na svój rúčí komoň,
tučné kýty i plece naloži šesti jezdcem za voji.
I jdieše vojsko vsěmi kroky slunce
až po polednie slunce;
Tamo na rovni očekáváše je vojivný Vlaslav.
Ot lesa k lesu stáše jeho síla,
síla stáše pětkrát věčšie Pražan.
Jako z mračen z niej vznikáše jeket,
láníe psóv přemnoha mnoství.
,Trudno nám váleti s těmi vrahy;
kyj palicu málokdy zadrží.'
Tako Vojmír. Načeže Čtsmír vece:
„Věhlasno to v súkromí mluviti,
věhlasno sě hotovati na vsie.
Čemu čelo protiv skále vzpřieci?
Liška oblúdí tur jarohlavý.
Zdě ny viděti Vlaslavu s hory;
rúče dolóv, kolkol vrcha sieho,
by v zad byli, kto u přědě běchu:
opač chody tako dolem hory."
A sě sdieše Vojmír i sdieše Čtsmír;

i hrnu se vojska kolkol hory,
i hrni se vojska devětikrát.
Tako vrahóm rozmnožichu svá čísla,
tako vrahóm rozmnožichu jich strachy.
Rostúpichu se po nižniem chvrastí,
by se lsknula braň jich v zrace vrahóm;
i by leskem naplněma hora.
Naliť vyrazi Čstmír se zástupem,
zástup sien bě čtyřie hlukóv četný;
s niem ze stienóv lesniech vyrazi Třas,
Třas osěde četné voje vrahóm.
V zad, v zad! Strach i jim by ze vsia lesa;
rozprnú se řady sěmo tamo.
Vojmír vnoči na ně chrabrú rukú,
i zastúpi úval na vzchod na pól,
v bok se staví protivu Vlaslavu.
Aj, řičie les řvániem iz úvala,
jak by hory s horami válely
i vse drva v sebe rozlámaly.
I vyskoči Vlaslav protiv Čstmíru,
i vyrazi Čstmír proti Vlaslavu
v lútú sěč; ranú, opět ranú
srazi Vlaslav dolóv.
Vlaslav strašno po zemi se koti,
i v bok i v zad, vstáti nemožeše;
Mořena jej sypáše v noc črnú.
Kypieše krev ze silna Vlaslava,
na zeleně trávě v syrú zemi teče;
aj, a vyjde duša z řvúcej huby,
vyletě na drvo a po drvech
sěmo tamo, doniž mrtev nezžen.
Ulekú se u Vlaslava súcí,
upěchu se vzhóru na stráň otsud
skryto přěd Čstmírovým videm,

před Čtsmírem Vlaslavobojcem.
Zevzni vícestvie k Neklanu radostnu uchu,
i zrači sě koříšť Neklanovu radostnu oku.

Báseň tato epická sahá obsahem svým též do doby pohanské. Děj, který se v ní opěvá, padá do první polovice IX. století a jest následující:

Vlaslav (Vlastislav), vrstevník Neklana, sedmého to knížete po Přemyslu oráči, v držení měl knížetství Lucké (Žatecko), odkudž časté vpády činíval do knížetství Pražského. Chtěje se pak krajín Neklanových zcela zmocniti, získal sobě některé vojevody, kteří až dosud knížete Pražského byli poslušni, zejména Kruvoje, který, jak Ruk. Král. praví, Neklanovi dříve byl víru slíbil. Spojen s tímto hubil Vlaslav ohněm i mečem krajiny Neklanovy. Neklan vyslal proti němu vůdce svého Čtsmíra (Čtsmíra), který nejdříve hradu Kruvojova dobyv, Kruvoje samého zabil a zajatého od něho vévodu Vojmíra s krásnou jeho dcerou vysvobodil. Poté táhl Čtsmír, provázen jsa Vojmírem, proti Vlaslavovi samému, jehožto pětkrát větší vojsko zdařeným úskokem válečným přemohl. Vlastislav v boji tom rukou Čtsmírovou zahynul.

Bitva tato mezi Lučany a Pražany stala se dle vypravování letopisce Kosmy (1045–1125) na poli Turském severozápadně od Prahy, a doplniti dlužno, co báseň naše zamlčela, že i Čtsmír v ní padl, a že mu Čechové zdělali mohylu vysokou, která se za času Kosmova nazývala mohylou Čtsmírovou, blízko prý osady Chýnova opodál Turska. (Palacký, Dějiny I. 1, 109; Zap. Čes.-Mor. Kron. I, 101.)

Rozměr básně jest jako v předešlém zpěvu volný.

Jelen

Běháše jelen po horách, po vlasti,
Poskakova po horách, po dolinách,
krásná parohy nosi;
krásnýma parohoma hustý les proráže,
po lesě skákáše hbitými nohami.
Ajta junošě po horách chodíva,
dolinami chodíva v lútě boje,
hrdú braň na sobě nosíva,
braňá mocnú rozráže vrahóm shluky.
Nenie juž junošě v horách!
Podskoči naň zdě lstivo lutý vrah,
zaměši zraky zlobú zapolena,
udeři těžkým mlatem u prsí,
zevzněchu mutno žalostiví lesi;
vyrazi z junošě dušu, dušicu!
Sie vyletě pěkným táhlým hrdlem,
z hrdla krásnýma rtoma.
Aj, tu leže!
Teplá krev za dušicú teče, za otletlú,
syrá země vřělú krev pije:
i by v každej děvě po žalniem srdeččě.
Leže junošě v chladnej zemi,
na junošě roste dúbec, dub,
rozkládá se v suky šíř i šíř.
Cházievá jelen s krásnýma rohoma,
skáče na nožiciech rúčiech,
vzhóru v listie piená táhlé hrdlo.
Sletujú se tlupy bystrých krahujcev,
ze vsia lesa sěmo na sien dub,
pokrakujú na dubě vsici:
„Pade junošě zlobú vraha.”
Junošě plakáchu vsie děvy.

Lyricko-epická báseň tato volného rozměru pochází teč z doby pohanské. Opěvá se v ní smrt jinocha, od vraha zabitého, jehož všechny děvy oplakávají. Zda-li to děj skutečně historický čili jen od básníka vymyšlený, rozhodnouti nelze.

Zbyhoň

Poletova holub se dřeva na dřevo,
žalostivo vrka hoře vsiemu lesu.

„Aj, ty lese širý! v tobě jáz létávách
s holubicú drahú, s milú, přesmilitkú.
Ach a zlobný Zbyhoň chváti holubicu,
i otnese u hrad, ach a u hrad tvrdý!”

Aj obcháze junoške kol tvrda hrada,
žalostivo vzdycha po svej drahěj milej.
Ot hrada na skálu, na skále si sěde,
žalostivo sedie, s němým lesem mlčie.
I přiletě holub, žalostivo vrka.

Podviže junoške hlavu k němu, vece:

„Ty holúbče mutný! tobě mutno samu.

Tobě li krahujec uchváti tvú družiu?

Ty Zbyhoni tamo na tom tvrdě hradě,
ty uchváti moju drahú, předrahúčkú
a otnese, ach, u hrad, u hrad u tvrdý!

Holúbče, ty by si byl válel s krahujem,
kdyby tobě bylo srdice udatno;

ty bysi byl vydřel krahujcu svú drahú,

kdyby tobě byla dravá ostrá drápy;

ty bysi byl zabil krahujce zlobného,

kdyby ti byl tvrdý, masožravý nosec.”

„Vzhoru, mútný junoške, ženi na Zbyhoň!

Tobě srdce přěudatno proti vrahu,

tobě protiv jemu braně silná, ostrá,

tobě jemu v hlavu těžek železný mlat!”

Rúče junoške dolóv, v dole temným lesem,

i vze na sě svoju braň i na rámě mlat svóje,
spěje lesem temným ku hradu ku tvrdu.

Bě u hrada tvrda. Nocú vezdě temno.

Tluče silnú pěstú.

„„Kto to?““ s hrada slova.
„Já sem lovec bludný.“
Otvoríe sě vrata.
Tluket silnú pěšťú: otvoríe sě vteré.
„Kdě vladyka Zbyhoň?“
„„Za velikú sieniú.““
Tamo Zbyhoň vilný, tamo plaka děva.
„Aj otvorí lovcu!“
Neotvorí Zbyhoň.
I rozrazi mlatem dřvi silný junoš,
i rozrazi mlatem Zbyhoněvi hlavu.
Hradem vezdě běha, i vsie v hradě pobi.
U svej krásnej děvy do úsvěta leže.
Přijde rané slunce vrcholy dřev k hradu;
přijde nová radost v junošino srdce,
že svú krásnú děvu chova v silnú pažú.
„Čie ta holubice?“
„„Zbyhoň ju uchváti.
Jako mě zdě vieza, tak ju v tvrďě hradě.““
„V lesy s tvrda hrada!“
I letieše v lesy,
i letieše sěmo, i letieše tamo,
se dřeva na dřěvo se svojím holúbcom,
s holúbcom spáváše na jednej větvi.
Vzradova sě děva, se svojím junošú
chodi sěmo tamo, vezdě kamo zechtě,
smilitkem spáváše na jednom ložici.

Lyricko-epická báseň tato psána jest veršem dvanáctislabičným. Líčí se v ní žalost jinocha, kterému Zbyhoň, vladyka loupeživý, milenku unesl, načež on do hradu Zbyhoňova se dostav, Zbyhoně zabil a děvu svou vysvobodil. Něžně a vtipně jest osud onoho jinocha a milenky jeho k stejnému osudu holubičky, již krahujec uchvátil, připodobněn. Je-li děj v ní obsažený historický čili

nic, neví se, avšak z krahujců, pohanským Čechům posvátných, kteří se v ní jako v předešlé básni připomínají, souditi lze, že vznikla dříve doby křesťanské.

Oldřich i Boleslav

----- sě v črn les
tamo, kam(o) sě vladyky sněchu,
sedm sich vladyk s udatnými sbory.
Výhoň Dub tamo s niem snahú chváta
se vsiú chasú svojú temnem nočniem.
Sie chasa mu bieše na sto chlapóv,
vsěch sto jmieše v nožnách břietné meče,
k mečém vsěch sto jmieše mocná paže,
k Výhoňu v útrobách statnú vieru.
Dostúpichu mýta středem lesa,
podachu si kolem pravě rucě,
tichými slovesy hovořili.
Noc sě převalíše přes pól noci,
pokročíše k jutru šedošeru.
Ajta! vece Výhoň knězu Oldře:
„Hoj, poslyš ty veleslavný kněže!
Bóh ti bujarosť da u vsie údy,
Bóh ti da věhlasy v bujnú hlavu;
ty ny vedi proti zlým Polanóm!
Po tvém slově pójdem v pravo, v levo,
bud' v před, bud' v zad, u vsie pótky luté;
vzhoru, vzmužte chrabrosť bujných srdec!"
Ajta! kněz vzě prapor v mocnú ruku:
„Za mnú, za mnú chrabro na Polany,
na Polany, vrahy našich zemí!"
Hrnúše sě za niem osm vladyk,
s vladykami třie sta pól sta vojnóv,
vojnóv přeudatných, tamo kde bě
mnostvie Polan rozvaleno ve sně.
Na vrsě, kde stáchu po kraj lesa:
aj, vsia Praha mlčie v jutřniem spání,
Vltava sě kúřie v raniej pářě,

za Prahú sě promodrujú vrsi,
za vrchy vzchod šedý projasňuje.
S hory dolów. Ticho vsie tichúnko;
v tichej Praze chytró pokrychu sě,
oružie vsie krzny zahalichu.
Ide pastucha po šerém jutřě,
hlása bránu otvořiti vzhoru.
Slyše stráže volánie pastušino,
otvoři mu bránu přes Vltavu.
Vznide pastýř na most, hlasno trúbi;
vzkoči kněz na most, sedm vladyk za niem;
prokní cvála se vsěm se svým ludem.
Udeřichu rány bubny hromné,
vyrazichu zvuky trúby hlučné,
chorúhvi tu sbory na most vrazia,
ves most otřásá sě pod jich davem.
Strach udeři u vsie u Polany.
Aj, Polené oružie chvátájú,
aj, vladyky sěčné rány sěkú.
Polené tu skáčú sěmo tamo,
davem trčíú ku bráně přiekopy,
dále, dále před udatnú sěčú.
Aj, vícestvie jesti bohem dáno.
Vstane jedno slunce po vsiem nebi,
vstane Jarmír nad vsiú zemiú opět.
Roznosi sě radost' po vsiej Praze,
roznosi sě radost' kolkol Prahy,
rozlétnu sě radost' po vsiej zemi,
po vsiej zemi od radostnej Prahy.

Epické básně teto zůstala nám jen poslední třetina, již zachovalé listy Ruk. Král. počínají. Událost', k níž báseň tato se vztahuje, jest následující:

Boleslav II. Pobožný († r. 999) zůstavil tři syny: Boleslava, Jaromíra a Oldřicha. Na trůn dosedl po něm Boleslav III. Ryšavý, podlý nekázanec, před nímž bratří jeho Jaromír a Oldřich museli prchnouti. I utekli k vévodovi Bavorskému, k potomnímu císaři Jindřichu II. S nesmírnou rychlostí klesala říše česká pod nehodným knížetem tímto, a stalo se tudyž, že vévoda polský, Boleslav Chrabrý, muž ducha podnikavého, do zemí českých vtrhl, a dobyv Krakova, netoliko nynější Halič, ale i Moravu a celé Slovensko v Uhrách do rukou svých dostal. I čekaltě jen příležitosti, jak by se Čech samých mohl zmocniti. Čechové, nemohouce ukrutné vlády Boleslava III. snésti, povolali na trůn Vladivoje, bratra Boleslava Chrabrého. Boleslav III. utekl do východních Frank k markraběti Jindřichovi čili Hezilovi, který ho dal zatknouti a do vězení zavésti. Avšak Vladivoj panoval jen několik měsíců. Umřel na počátku r. 1003. Po jeho smrti povolán na trůn Jaromír, kterýžto, vrátiv se s bratrem svým Oldřichem z Němec, přijat jest od lidu se všeobecným plesáním. Mezitím ale pustil markrabě Jindřich Boleslava III. z vězení. Tento utekl se k nejmocnějšímu nepříteli svému, Boleslavovi Chrabrému, který jej mocí válečnou zase uvedl do Prahy. Jaromír musel po druhé vlast opustiti a ucházeti se o pohostinství u Jindřicha II. Avšak sotva že Boleslav III. vlády se zmocnil, počal znova páchat ukrutenství, tak že Čechové opět se vzbouřili a samého Boleslava Chrabrého povolali, kterýžto Boleslava III. oslepil a do vězení poslal, kdež později zemřel; sám pak přišed do Prahy, uvázal se v české knížetství. Brzo však upadli Polané pro násilí, kterého se dopouštěli, v nenávisť Čechů tak, že tito čekali příhodné doby, jak by se jich mohli sprostiti. Když tedy císař německý, Jindřich II., protože Boleslav Chrabrý Čechy od něho v léno přijmouti nechtěl, proti němu do Čech vtrhl, a Jaromír a Oldřich jej provázeli, národ celý k nim se klonil. Praha mužnému Oldřichovi otevřena, Polané vyhnáni a Jaromír dosazen podruhé na stolec knížecí. To stalo se na počátku měsíce září r. 1004. (Palacký, Dějiny I. 1, 282.; Zap, Česk.-Mor. Kron. I. 271.) Tuto tedy porážku Boleslava

Chrabrého a vypuzení Poláků z Prahy slaví naše báseň, kterážto
zajisté ne dlouho po události samé složena jest.

Verš jest desítlabičný.

Beneš Hermnanóv

Aj ty slunce, aj, slunéčko!
ty li si žalostivo?
Čemu ty svietíš na ny,
na biedné ludi?
Kdĕ jest knĕz, kdĕ lud náš branný?
K Otĕ daleko zajel!
kto ny vrahóm vytrže,
sirá vlastice!
Dlúhým tahem Němci tahú,
a sú Němci Sasíci,
ot Zhořelských dřevných hor
v naše krajiny.
Dajte, nebožátka, dajte
stříebro, zlato, zbožice;
paky vám vyžehajú
dvory, chyžice!
A vsĕcko nám vyžehachu,
stříebro, zlato pobrachu,
hovĕdce otehnachu;
ďále k Troskám jdú.
Netužte, kmetie! netužte,
juž vám travička vstává,
tako dlúho stúpaná
cuziem kopytem.
Víte věnce z polských kvĕtów
svĕmu vyprostiteliu!
Osenie sĕ zelená,
promĕnie sĕ vsĕ.
Ruĕe sĕ (vsie) promĕniše.
Ajta! Beneš Hermanóv
tajno lud v hromadu zve
protiv Sasíkóm.

Shlučechu sě kmetští lidé
v lesě pod Hrubú Skalú,
vsiak za oružie jme cep
protivo vrahóm.

Beneš, Beneš v předu jede,
za niem ves lud drážlivý.
„Pomstu, pomstu!” – volá – „vsěm
Sasóm pleniúcím!”

Ajta! hněvi uchvátichu
krutosťú obě straně,
vzbúrřichu sě v útrobách
rozezlených muž.

Rozohnichu zraky jejú
protiv sobě strašivo:
vstanú kyji nad kyje,
kopie nad kopie.

Srazistě tu obě straně,
jakž by les v les sě valil;
jak blesk hroma po nebi,
tako blesk mečev.

Vzezvuče skřek hrózonosný,
poplaši ves zvěř leský,
vsie nebeská letadla
až po třetí vrch.

Rozléha sě po úvalěch
ot skalnatých (ote) hor
tu ráz kyjev, tu mečev
jak kot vetchých dřev.

Tako stásta obě straně
protiv sobě bez hnutia
na zasazenú patú,
na pevnú lýtkú.

Obrátí sě Beneš vzhoru,
kynu mečem na pravo:

tamo se síla hrnu;
kynu na levo.
I vlevo búiři sě síla.
Ot zad na skalnatý lom,
i z loma vsě kamenie
na Němce vrhú.
Ide pótka s chluma v rovňu;
i by Němcem upěti,
i by Němcem prnúti,
i pobitie jim!

Epický zpěv tento spočívá na události následující: Když byl král Přemysl Otakar I. zajel do říše, aby tam pomáhal Otovi IV. Bavorskému proti odpůrci jeho Filipovi Staufovci, vtrhli Němci Sasíci přes Zhořelské hory v české krajiny, pleníce je ohněm a mečem, až od Beneše syna Heřmanova v lese pod Hrubou Skalou na hlavu poraženi jsou r. 1203. Byliť oni Sasíci houfy Dětřicha markraběte Míšenského, který za to, že Otakar jeho sestru Adlétu zapudil, vpádem tímto na něm pomstíti se chtěl. Beneš, syn Heřmana Markvartice z Ralska, byl županem krajiny na hořejší Jizeře, kde od pradávna rod Markvarticův velikými statky vládl. (Palacký, Dějiny I. 2, 115.; Zap. Čes.-Mor. Kron. I. 726.)

Báseň, kterážto nedlouho po události opěvané vznikla, liší se formou svou od ostatních básní Ruk. Král. Sestává totiž ze strof o čtyrech verších, z nichžto první má 8, druhý a třetí 7 a čtvrtý 5 slabik.

Ludiše i Lubor

Znamenajte, staří, mladí
o pótkách i o sědání.
Bieše druhdy kněz Zálabský,
kněz slavný, bohatý, dobrý;
ten imieše dceř jedinu,
sobě i všem milú vele.
Ta dci na div slíčna bieše:
těla urostlého krásně;
líce jmieše ovsěm bielé,
na lícech ruměnci ktviechu
oči jako nebe jasné,
i po jejej bielej šíji
vlasi zlatostvúci vějú
u prstěncěch skadeřeni.
Aj druhdy kněz káže poslu,
by sě páni vsici sněli
na hrad na hody veliké.
I kdaž bě deň ustavený,
sněchu sě sem vsici páni
z dalných zemí, z dalných vlastí
na hrad knězu na sie hody.
Vzezni hlahol trub i kotlów.
Páni ku knězu sě hrnú,
poklonichu se tu knězu
i knieni i lepej dceři;
za předlúhé stoly sedú,
prokní rozenie-dle svého.
Nosichu jedenie divá,
i nosichu pitie medná;
i by hodování hlučné,
i by hodování slavné.
Rostúpi sě síla v údech,

rostúpi sĕ bodroŝť v myslech.
V ta doby knĕz vece pánóm:
„Muŝie! nebudi vás tajno,
s kakých příčin ste sĕ snĕli.
Statní muŝie, jáz chcu zviesti,
kací z vás mi najplzněji.
V mířĕ válku múdro ŝdátí;
vezdy nám súsĕdé Němci."
Die knĕz. Přĕtrŝe sĕ ticho;
ot stolóv tu vztachu páni,
poklonichu sĕ tu knĕzu
i knieni i lepej dceři.
Kotly, trúby slyŝeti znova.
Vsie sĕ ku ŝĕdáníu strojí
tu před hradem v širĕ lúčĕ.
Vz výŝi na pavlači krásné
sedieŝe knĕz starostami
sedie knieni s zemankami
i Ludiŝe s děvicemi.
I káže knĕz zemanóm svým:
„Kto chtie prvi na ŝĕdáníe,
ty jáz knĕz sám ustanoviu."
I káže knĕz na Střebora,
Střebor Ludislava zývá.
Vsedasta oba na konĕ,
vzesta dřĕvce ostrú hrotú,
prudko protiv sobĕ hnasta,
dlúho spolu zápasista,
eŝ dřĕvce oba zlámasta;
i tak uondána běŝta,
oba z dráhy vystúpista.
Zevznie hlahol trúb i kotlóv.
I káže knĕz zemanóm svým:
kto chtie vteři na ŝĕdáníe,

aby knieni stanovila.
Knieni na Srpoše káže,
Srpoš Spytibora zývá.
Vsedasta oba na koně
vzesta dřevce ostrú hrotú.
I hna Srpoš v Spytibora,
vysadi jej z tvrda sědla.
Sám sě s koně ruče vrže.
Oba dobysta tu mečí,
ráz po rázě v černá ščítý,
jiskry vzprchú z černú ščítú.
Spytibor Srpoše sěče,
Srpoš v chladnú zemiú pade.
I oba sta unavena,
oba z dráhy vystúpista.
Zevzně hlahol trúb i kotlów.
I káže kněz zemanóm svým
„Kto chtie třetí na sědánie,
by Ludiše stanovila.“
Kněžna na Lubora káže,
Lubor Bolemíra zývá.
Vsedasta oba na koně,
vzesta dřevce ostrú hrotú,
ruče v ohradu sě hnasta,
protiv sobě zamieřista,
srazista sě oščepoma:
Bolemír sě s koně koti,
ščit mu daleko zaletě;
otnesú jej chlapi z dráhy.
Zevzně hlahol trúb i kotlów.
Lubor na Ruboše zývá:
Ruboš ruče na kóň vzkočí,
prudko na Lubora žene;
Lubor kopie mečem přětě,

křepce v helm mu vrazi ránu;
Ruboš vazem s koně spade;
otnesú jej chlapi z dráhy.
Vzezní hlahol trúb i kotlów.
Lubor na zemany zývá:
„Kto sě chtějú se mnú bíti,
těm v ohradu sěmo jeti!"
I by hovor mezi pány,
Lubor na ohradě ždáše.
Vytče Sdieslav dlúhé dřevce,
i na dřevci tuří hlava;
vzskoči na oř jarobujný,
hrdivými slovy vece:
„Praděd (mój) zbi diva tura,
otčík zahna Němcev sbory;
zkusí Lubor chrabrost' moju."
I tu protiv sobě hnasta,
hlavama v sebe vrazista,
aj, oba s koňú spadesta;
rúče zdě meče dobysta,
opěšalá zápasista,
křepce mečema máchasta,
kol sě rozléháchu rázi.
Lubor sě k němu příboči,
mečem kruto v helm mu sěče,
helm sě rozkoči v dva kusy;
mečem v meč udeři ranú,
i meč vzletě za ohradu:
Zdeslav sě na zemiú vrže.
Zevzní hlahol trub i kotlów.
Oklúči Lubora panstvo,
i vede jej přede kněze
před knieni i před Ludišu.
Ludiše mu věnec stavi,

věvec z dubového listie.
Zevzně hlahol trúb i kotlów.

Báseň tato, psaná veršem osmislabičným, složena jest, jak pravdě se podobá, za doby krále Otakara II. (1253–1278), za něhož turnaje (klánie), zvláštní to, z ciziny uvedený, nový druh starodávneho sedání (souboje na koni), ve zvláštní oblibu přišly. Proti cizím turnajům s mnohých stran nemálo horleno; vytykáno jim, že ta cizota svou nádherou šlechtu na mizinu přivádí, a že jsou pouhou hračkou. Může se tudyž právem za to míti, že pěvec národního smýšlení v době, kde turnaje v modě byly, staré a domácí sedání vylíčiti chtěl, které pravé bojovníky vychovává. Historického základu báseň tato nemá; osoby, jež v sedání účastenství mají, jsou od básníka vymyšleny.

Jaroslav

Zvěstuju vám pověst veleslavnú
o velikých pótkách, lútých bojech;
nastojte i ves svój um sbierajte,
nastojte, i nadivno vám sluchu!
Ve vlasti, kdě Olomúc vévodí,
jesti tamo hora nevysoká,
nevysoká, Hostajnov jej imě:
máti Božia divy tamo tvoří.
Dlúho vlasti naše v mířě biechu,
dlúho obih mezi ludem ktvieše;
ne ot vzhoda v zemiech búria vstáše,
vstáše dceře-dle taterska cháma
juž křestěnstí ludé pro kamenie,
pro perly i pro zlato zabili.
Lepá Kublajevna jako luna
uslyše, že vlasti na záchodě,
v siech že vlastech luda mnoho žive;
otpravi sě poznat nravóv cuziech.
Na nohy tu skoči junóv desěť
i dvě děvě ku próvodu jeje;
nahrnuchu, čeho třeba bieše,
i vsedachu vsi na ručie koně,
i brachu sě, kamo slunce spěje.
Jako zora po jutru sě sieje,
kehdy nad mrkavy šumy vznide:
tako sě dci Kublajeva cháma
rozenú i strojnú krású sieše.
Obvlečena bě vsia v zlatohlavě,
hrdlo, ňadra rozhalena jmieše,
věnčena kameniem i perlami.
Diviechu sě Němci krásě také,
záviděchu bohatstvo jej velím,

střežechu jej púti jeje dráhu,
vypadnu chu na niu mezi dřevy,
zabichu ju, i pobrachu sbožie.
Když sie slyše Kublaj, chám taterský,
če se sta se dcerú jeho drahú,
sebra voje se vsěch vlastí valných,
těže s voji, kamo slunce spěje.
Slyšechu to králi na záchodě,
ež chám spěje na ludné jich vlasti,
srotichu se druhý ke druhému,
i sebrachu prevelikú vojsku
i tažechu polem protiv jemu.
Na rovni(sě) valnej položichu,
položichu i cháma zdě ždáchu.
Kublaj káže vsěm svým čarodějem,
hadačem, hvězdářem, kúzelníkóm,
aby zvěstovali uhodnúce,
kteraký by konec boj jměl vziati.
Sebrachu se naliť čaroději,
hadači, hvězdáři, kúzelníci,
na dvě straně kolo rozstúpichu
i na dlí tresť črnú položichu
i ju na dvě pólě rozcepichu:
prvej pólě „Kublaj" imě vzděchu,
vtorej pólě „králi" imě vzděchu,
vetchými slovesy nad sím vzpěchu.
Počechu trsti spolu vojevati,
i tresť Kublajeva svícezíše.
Vzradova se mnostvie vsěho luda,
prokní teče ruče koněm svojím
i do řad se voje postavichu.
Křestěné ni světi neiměchu
i hnachu bez uma v řady pohan,
s takú pýchú, jakú sílu jměchu.

Tu sě prvý boj v hromadu srazi:
střěly dščichu jako přieval s mrakóv,
oščepóv lom jako rachot hroma,
blskot mečev jako oheň búrě.
Obě straně jarobujnú silú
druha družě postúpati bráni.
Pohany juž mnostvie křěšťan hnáše,
i juž by jim byli odoleli,
by nepřišli čaroději v nově,
přinesúce ty trsti rozčepené.
Tateré sě vele zapolechu,
na křěšťany lúto vyrazichu:
tako krupo je po sobě hnachu,
že je jak zvěř plachý rozprnuchu.
Tu ščit leže, tu helmice drahá,
tu kóň vleče v stěmnech vojevodu,
tu sien ješutno v Tatary teče,
ande milosrdie pro Bóh prosí.
Tako Tateré sě roznojichu:
vz křěšťany daň četnú položichu,
dvě králevstvě sobě podmanichu:
starý Kyjev i Novýhrad prostran.
V skořě roznosi sě hořě v zemiech,
po vsěch vlastech lud sbierati stanú;
postavichu čtyřie valné voje,
obnovichu vrastvie s Tataříny.
Tateré sě hnuchu v pravú stranu.
Jak mrak černý, kehdy ledem hrozí
posúti úrody tučných polí,
tako by roj slyšán ot daleka.
Naliť Uhřie v setniny sě shlukú,
naliť oruženi s nimi střětnú;
a v ješut by chrabrošť, udatenstvie,
v ješut vsie jich drzostné vspieránie:

Srazúce Tataré středem v řady,
rozprnuchu vsie jich voje četné,
poplenichu vsie, če v zemi bieše.
Odstúpi naděja vsě křěšťany,
i by hořě hořa vsieho věčšie;
vzmodlichu sě Bohu žalostlivo,
by je spásal sich Tatar zlostivých:
„Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,
sprost' ny vrahóv, sprost' ny stíhajúciech,
potlačiti chtějú dušu našu,
oklučúce ny vňuž vlci ovce!“
Prvý boj nám stracen, stracen vterý.
Tateré sě v Polsce rozložichu,
blíže blíž poplenichu vsie vlasti,
dodrachu sě luto k Olomúcu.
Bieda vstane tužšia po krajinách,
niče neby prosto pře pohany.
Váleno deň, váleno deň vterý,
vícestvie sě nikamo nekloní.
Ajta rozmnožie sě Tatar mnostvie,
jak sě množie večerní tma v jeseň,
i u povodňu sich Tatar lútých
kolébáše se voj křěšťan středem,
úsilno sě drúce k siemu chlumku,
na němž máti božia divy tvoří.
„Vzhoru, bratri, vzhoru“, vola Vněslav,
udeři svým mečem na štít stříebn,
i chorúhvú výš nad hlavú toči.
Vsie sě vzmuži, vsie v Tatary vnoči;
srazichu sě v jednu sílu silnu,
vyrazichu jako oheň z země
tamo k chlumku iz Tatar přěmnostvie.
Zpátečnými kroky chlumkem vzhoru,
na podchlumí v šíř sě rostúpichu,

k spodu súžichu sě v ostrú hranu,
v pravo, v levo pokrychu sě sčítý,
vz ramena vložichu bystrá kopie,
druzí prvým, tako druhým třetí.
Mraky střel tu s hory na Tatary!
V tom temná noc posula vsiu zemiú,
rozvali sě k zemi i k oblakóm
i zapřieti zraky zapolena
i křěšťan i Tatar protiv sobě.
V husté tmě křestené náspy vrhú,
náspy zakopané kolkol vrcha.
Když na vzhodě jutro počínáše,
pozdviže sě vesken tábor vrahóv.
Tábor sien bě strašný; kolkol chluma,
až do nedozíráma daleka,
na ručiech tu koniech vňuž hemžechu
nosúce na kopiech napíchané
hlavy křěšťan vzvýš k chámovu stanu.
Shluče sě tu mnostvie v jednu sílu,
zamiěřichu vsici v jednu stranu
i mknuchu sě prudko vz chlumek vzhoru
i vzúpichu skřěkem vsěstrašivo,
ež sě hory doly rozléhaly.
Křestěné na náspech všudy stáchu,
máti Božia dodáše jim chrabrošť,
napínáchu ruče tuhy luky
i mácháchu silno ostré meče.
I by Tatarovóm ustúpati.
I vzjetři sě národ Tatar lútých,
zamiesi sě chám jich krutým hněvem,
v třie prúdy sě rozstúpi ves tabor,
i hnachu třmi prúdy lúto vz chlumek.
Křestěné skácechu dřěves dvadseť,
vsěch dvadesěť, če jich tamo stáše,

přivalichu klády po kraj násep.
Juž juž Tateré sě v náspy hnachu,
skřěkem řvúce až do oblak strašno,
juž sě jechu náspy rozkotati.
I svalichu s násep klády mocné,
sie smačkachu Tatary jak črvy,
sdrťichu je ješče vz dál na rovni.
I by bojeváno dlúho kruto,
až noc temná konec bojem zdieše.
Pro Bóh! aj nastojte slavný Vneslav,
slavný Vneslav srazem s násep šípem!
Krutý žel tu teskné srdce rváše,
trapná žízň útrobu kruto smáhše,
sprahlým hrdlem lzali rosnú trávu.
Večer tich tu projde na noc chladnú,
noc sě proměníše v jutro šero,
i v táboře Tatar klidno bieše.
Deň sě rozhořieva na poledne,
křestené padáchu trapnú žízňú,
vypražená ústa otvierachu,
pěvše chrapavě k materi božiej.
k niej svá umdlá zraky obracechu,
žalostivo rukama lomichu,
ot země do oblak teskno zřechu.
„Nevzmožno nám déle žízňú tráti,
nevzmožno (nám) pro žízň vojevati;
komu zdravie, komu drah živótek,
tomu v Taterach milosti žďáti.“
Tako řechu jedni, tako druží:
„Trapněje shynúti žízňú meča;
v porobě nám bude vody dosti!“
„Za mnú, kto tak smýšle!“, vece Vestoň,
„za mnú, za mnú, koho vy žízň trápí!“
Tu Vratislav jak tur jarý skoči,

Vestoňa za silně paži chváti,
die: „Prorado, skvrno křestan věčná!
v záhubu chceš vrci dobré ludi?
Ot Boha nám milosť ždáti chvalno,
ne v porobě ot sveřepých Tatar.
Nerodíte, bratřie, spěti v pahubu!
Přetrpěchom najlutěje vedro,
Bóh ny sílil v rozháralé póldne,
Bóh nám sešle pomoc ufajúcím.
Zastyďte se, mužie, takých řečí,
ač se hrdinami zváti chcete.
Pohynem li žízňú na siem chluncě,
smrt se bude Bohem zaměřena;
vzdámy li (se) mečem našich vrahov,
sami vražbu nad sebu spáchámy.
Mrzkost jest poroba Hospodinu,
hřiech v porobu samochtiec dáti šíju.
Za mnú pojedte, mužie, kto tak smýšle,
za mnú před stolec matere božiej!“
Ide za niem mnostvie k kaple světěj:
„Vstaň, o Hospodine, v hněvě svojem,
i povyš ny v krajinách nad vrahy,
vyslyš hlasy k tobě volajúcie!
Oklúčení smy lútými vrahy.
Vyprošť ny z osidl krutých Tatar
i daj svlaženie útrobám našim;
hlasonosnú oběť Tobě vzdámy!
Potři v zemiech našich nepřátely,
shlad' je u věk a věky věkoma!“
Aj hle, na vznojeném nebi mráček!
vzdújú větři, zahuče hrom strašný,
chmúráše se tuča po všem nebi,
blsky rázráz bijú v stany Tatar:
hojný přieval pramen chlumský zživi.

Minu búria. -- Voje v rady hrnú;
ze vséch vlastí, ze vséch krajin země
k Olomúcu chorúhvi jich vějú,
těžcí meči po bocěch jim visa,
plní túli na plecech jim řehcú,
jasní helmi jim na bujných hlavách,
i pod nimi rúčí koni skáčú.
Vzezvučali hlasi rohóv lesních,
udeřili zvuky bubnóv břěskných.
Naliť srážajevě straně obě:
podvíhaje sě mhla ote pracha,
i by pótka krutá posledněje.
Vznide chřest i drnket ostrých mečev,
vznide siket kalených střěl strašný
lom oščepóv, ratchet kopí bystrých.
I by klánie, i by porubánie,
i by lkánie, i by radovánie!
Krev sě vale jak bystřiny dščevy,
mrch tu ležeše jak v lese dřievie.
Siemu hlava na dvě rozčepena,
siemu srubeně stě ruce obě,
sien sě kotie s ořě přě druhého
i sien zeřivý své vrahy mlátí
jak po skalách lutá búra dřeva;
siemu v srdce po jilce meč vtasí,
i siemu Tatařín ucho stříeže.
Uh! by ryk, sténanie žalostivo!
křestěné počechu utiekati,
Tateré je lutým davem hnáti.
Ajta Jaroslav jak orel letě!
tvrdú ocel na mohúcech prsech,
pod ocelí chrabroš, udatenstvie,
pod helmiciú velebyster věhlas;
jarota mu z žhavú zrakú pláše,

rozkacen hna jako lev drážlivý,
když mu teplú krev se udá zřieti,
kehdy nastřelen za lovcem žene;
tako zlutí se, vz Tatary trčí.
Česie za niem jako krupobitie.
Vrazi kruto na Kublajevica,
i by pótka ovsšem velelutá.
Srazista se oba oščepoma,
zломista je oba velím praskem.
Jaroslav, ves ve krvi s ořem zbrocen,
mečem Kublajevica zachváti,
ot ramene šúrem kyčlu protče,
tako ž' spade bezduch mezi mrchy.
Zarachoce nad niem túlec s lukem.
Uleče se ves lud Tatar lutých
otmetáše dřevce siehodlúhé,
palováše tu, kto téci móže
tamo otkad slunce jasno vstává.
I by prosta Haná Tatar vrahóv.

Historický zpěv tento líčí, kterak divocí Tatarové do klidných zemí západních vtrhli, přes sesutiny říše Ruské do Uher, do Polska a do Moravy se dostali, až konečně na Hostýně a u Olomouce pomocí vojska českého, Jaroslavem ze Šternberka vedeného, poraženi byli r. 1241. (Palacký, Dějiny I. 2, 176.; Zap, Čes.-Mor. Kron. I. 794.)

Báseň, psaná veršem desítislabičným, složena jest teprv několik let po události samé.

Róže

Ach, ty róže, krásná róže!
čemu si raně rozkvetla?
rozkvetavši pomrzla?
pomrzavši usvědla?
usvědevši opadla?
Večer seděch, dlúho seděch,
do kuropěnie seděch,
nič doždati nemóžech,
vsie dříezhy, lúčky sežžech.
Usnuch. Snieše mi se ve sně,
jako by mně nebožcě,
na pravej rucě s prsta
svlekl se zlatý prstének,
smekl se drahý kamének.
Kamének nenadjidech,
zmilitka se nedoždech.

Báseň tato jakož i všechny, které následují, jsou básně lyrické. Jsouť to vesměs písně prstonárodní, vynikající jemným, hlubokým citem, libou prostotou a pěknými obrazy. Složeny jsou v dobách nestejných, některé z nich nepochybně již za doby pohanské, z kterých zachovaly se ústním podáním.

V písni teto pronáší se něžným způsobem touha milenky po milém. Verš jest sedmi- a osmislabičný.

Kytice

Věje větříček s kniežeckých lesův,
běže zmlitka ku potoku,
nabiera vody v kovaná vědra.
Po vodě k děvě kytice plyje,
kytice vonná z viol a růží.
I je sě děva kyticu loviť,
spade, ach! spade v chladnú vodicu.
Kdabych věděla, kytice krásná!
kto tebe v kyprú zemicu sáze,
tomu bych dala prstének zlatý.
Kdabych věděla, kytice krásná,
kto tebe lýkem hebúčkým sváza:
tomu bych dala jehlicu z vlasův.
Kdabych věděla, kytice krásná,
kto tě po chladnej vodici pusti:
tomu bych dala vienek svój z hlavy.

I tato báseň jeví, jako předešlá, něžné toužení milenčino po milenci. Verš jest desítislabičný.

Jahody

Jde má milá na jahody
na zelená borka,
zadříeše si ostré trnie
v bělitkú nožicu.
Nemóže moje zmilitka
na nožicu vstúpiti.
Ach, ty trnie, ostré trnie,
čemu si bol zdělo?
Za to budeš, ostré trnie,
z borek vymýtěno.
Poždi, milá, v pochládeččě,
v zeleně boreččě,
jáz doběhu na palúček
po konieček bielý.
Konieček sě na palúčě
v hustej trávě pase;
moje milá v pochládeččě
na milého ždaje.
Je sě milá žalovati
po tichúnku v borcě:
Ach, co řekne moje máti?
Jáz nešťastná roba!
Vezdy mi říkáše máti:
Chovaj sě junoší!
Čemu sě junoší chovati,
kdaž sú dobří ludie?
I přijedech na konícě,
jako sniežek bielém,
skočich s koně, viezech na suk
za stříbrnú uzdu.
Objech děvče, přižech k srdcu,
i celovách ústa;

i zabude krásná děva
v nožici bolný trn.
Laskachom sě, milovachom,
slunce na záchodě.
Pojeď, milý, rúče domov,
slunečko nám zajde."
Vskočich ruče na konieček,
jako sniežek biely,
i vzech zmilitku v náručie,
otjedech s niú domov.

V písni teto obrazí se dovádívá bujnost věku mladistvého. Rozměr je strofický. V čtyřřádkové strofě střídá se verš osmislabičný s šestislabičným.

Zežhulice

V šírém poli dúbec stojí,
na dúbci zežhulice
zakukáše, zaplakáše,
že nenie vezdy jaro.
Kak by zráló žitko v poli,
by vesdy jaro bylo?
Kak by zráló jablko v sadě,
by vezdy léto bylo.
Kak by mrzli klasi v stožě,
by vezdy jeseň byla?
Kak by děvě těžko bylo,
by vezdy sama byla!

Píseň tato dáva na jevo, že nemá dívka v lásce, v jaře to života, neustále se kochati, než i o to dbáti, aby sama nezůstala. Ve strofě čtyřřádkové střídá se osmislabičný verš se sedmislabičným.

Opuščená

Ach vy lesi, tmaví lesi,
lesi miletínští!
Čemu vy se zelenáte
v zimě, létě rovno?
Ráda bych jáz neplakala,
nemútila srdce.
A řekněte, dobří ludie,
kto by neplakal zdě?
Kdě můj otčík, otčík milý?
Zahřeben v rovečce.
Kdě moje máti, dobrá máti?
Trávka na niej roste.
Ni mi bratra, ni mi sestry,
junošu mi vzechu!

Píseň tato projevuje žalost' dívky nad ztrátou rodičů a milence.
Ve strofě dvouřádkové střídá se osmislabičný verš se šestislabičným.

Skřivánek

Pleje děva konopie
u panského sada;
pytá se jej skřivánek,
pro čeho žalostiva?
Kak bych mohla ráda býti,
malitký skřivánče?
otvedechu zmilitka
u kamenný hrádek.
Kdy bych pěrce iměla,
písala bych lístek;
ty malitký skřivánče,
ty by s niem tam leřal.
Nenie pěrce, nenie blanky,
bych písala lístek;
pozdravuj drahého pěniem,
že zdě hořem nyju.

V písni této jeví se bolest milenčina, že jí milého odvedli na kamenný hrádek. Strofa je čtyřřádková: první a třetí řádka je sedmislabičná, druhá a čtvrtá šestislabičná.

Rukopis zelenohorský

Rukopis Zelenohorský má jméno své od zámku Zelené Hory blíže Nepomuku, kdež r. 1817 od Jos. Kováře, duchovního knížete Hier. Colloredo-Mannsfelda, nalezen jest. Sestává ze dvou stejných kusů pergamentu, které u prostřed jsou svázané čtyry listy v osmerce činí. Dle písma, které běží mezi vodorovnými čarami poněkud latinskému se podobá, pochází z osmého neb devátého století a jest tudíž nejstarší památka literatury české a vůbec slovanské.

Rukopis Zelenohorský zavírá v sobě dva zlomky básní, které známy jsou pod jménem Sněmu a Libušina soudu. Jsou psány veršem desítislabičným.

Sněm

vsiak ot svej čelědi vojevodí:
mužie pašú, ženy ruby stroja,
i umre-li glava čelědina,
děti vsie tu zbožiem v jedno vladú,
vladyku si z roda vyberúce,
ký plezně-dlě v sněmy slavnny chodí,
chodí s kmetmi, s lěchy, vladykami.
Vstachu kmetě, lěsi i vladyky,
pochválichu pravdu po zákonu.

Jest' to konec nějaké větší básně. Zůstale z ní verše obsahují ukončení jakéhosi sněmu, který z kmetů, lechův a vladyk se skládal.

Libušin soud

„Aj, Vletavo, če mútíši vodu?
če mútíši vodu strěbropěnú?
Za tě lútá rozvlajaše búria,
sesypavši tuču šíra neba,
oplákavši glavy gor zelených,
vyplákavši zlatopieskú glinu?“
„„Kako bych jáz vody nemútíla,
kegdy se vadíta rodná bratry,
rodná bratry o dědiny otnie!
Vadíta se kruto mezu sobú
lútý Chrudoš na Otavě krivě,
na Otavě krivě, zlatonosně,
Stiaglav chraber na Radbuzě chladně;
oba bratry, oba Klenovica,
roda stara Tetvy Popelova,
jenže pride s pleky s Čechovými
v sieže žírné vlasti přes tri řěky.““
Priletieše družná vlastovica,
priletieše ot Otavy krivy,
sěde na okénce rozložito
v Libušině otně zlatě sědlě,
sědlě otně světě Vyšegradě,
běduje i narícaje mutno.
Kdy se slyše její rodná sestra,
rodná sestra v Lubušině dvorě,
sprosi kněžnu utr Vyšegradě:
na popravu ustaviti pravdu,
i pognati bratry její oba,
i súditi ima po zákonu.
Káže kněžna vypraviti posly:
po Svatoslav ot Lubice bielé,
ideže sú dúbřaviny uné,

po Lutobor s Dobroslavska chlemca,
iděže Orlicu Labe pije,
po Ratibor ot gor Krekonoší,
iděže Trut pogubi saň lutu,
po Rodovan ot Kamenna Mosta,
po Jarožir ot bred vletorečných,
po Strěžibor ot Sázavy ladny,
po Samorod se Mžě striebrnosné,
po vsie kmeti, lěchy i vladyky,
i po Chrudoš i po Stiaglav bratry
rozvaděma o dědiny otnie.
Kda sě sněchu lěsi i vladyky
v Vyšegradě (v Lubušině sědlě),
prokní stúpi rozenia-dlě svěgo:
stúpi kněžna v bielestvúcí rízě,
stúpi na stól oten v slavně sněmě.
Dvě věglasně děvě (vystúpistě),
vyučeně věščbám vítězovým:
u jednej sú desky pravdodatné,
u vtorej meč krivdy kárajúcí,
protiv ima plameň pravdozvěsten,
i pod nima svatocudná voda.
Počě kněžna s otnia zlata stola:
„Moji kmeté, lěsi i vladyky,
Se! bratroma rozrěšite pravdu,
jaže vadíta sě o dědiny,
o dědiny otnie mezu sobú.
Po zákonu věkožizných bogóv
budete im oba v jedno vlásti,
či sě rozdělíta rovní mierú.
Moji kmeté, lěsi i vladyky!
rozrěšite moje výpovědi,
budetě-li u vás po rozumu.
Nebudetě-l' u vás po rozumu,

ustavíte ima nový nález,
ký by smieril rozvaděná bratry!"
Klaněchu sě lěsi i vladyky,
i počěchu ticho govoriti
govoriti ticho mezu sobú,
i chváliti výpovědi jeje.
Vsta Lubotor s Dobroslavska chlemca,
jě sě tako slovo govoriti:
„Slavná kněžno s otna zlata stola!
výpovědi tvoje rozmyslechom,
seber glasy po národu svému."
I sebrastě glasy děvě súdně,
sbierastě je v osudie svaté,
i dastě je lěchóm provolati.
Vsta Radovan ot Kamenna Mosta,
jě sě glasy číslem přegliedati,
i věčinu provolati v národ,
v národ k rozsúzeniu na sněm sboren:
„Oba rodná bratry Klenovica
roda stará Tetvy Popelova,
jenže pride s pleky s Čechovými
v sieže žírné vlasti přes tri řěky,
směříta sě tako o dědiny:
Budeta im oba v jedno vlásti!"
Vstanu Chrudoš ot Otavy krivy,
žleč sě jemu rozli po utrobě,
trasechu sě lutostiú vsi údi;
máchnu rukú, zarve jarým turem:
„Gore ptencem, k nimže zmija vnorí!
gore mužem, imže žena vlade!
Mužu vlásti mužem zápodobno,
prevěncu dědinu dáti Pravda."
Vsta Lubuša s otnia zlata stola,
vece: „Kmetě, lěsi i vladyky,

slyšeste zdě poganěnie moje;
sud'te sami po zákonu pravdu.
U nebudu vám súditi svády.
Volte muža mezu sobú rovna,
ký by vládl vám po železu...
Dievčie ruka na vy k vládě slaba."
Vsta Ratibor ot gor Krekonoší,
jě sě tako slovo govoriti:
„Nechvalno nám v Němcěch iskati pravdu,
U nás pravda po zákonu svatu,
juže prinesechu otci naši
v sieže (žírné vlasti přes tri řěky)."

V zlomku tomto vypisuje se rozepře dvou bratří Chrudoše a Šťaglava, synů Klenových, kteří po smrti otcově o dědictví se rozvadili. Starší Chrudoš chtěl totiž dle cizího způsobu vládnouti celou pozůstalostí na ujmu mladšího Šťaglava. I donesla se zpráva o tom kněžně Libuši, kterážto shromáždivši soud zemský, kázala předeň pohnati rozvaděné bratry. Rozsudek vynesen po domácím právu v ten smysl, že oba bratří společně dědictvím mají vládnouti, na čemž nepřestávaje Chrudoš, pohaněl kněžnu Libuši. Tato vzdavši se za tou příčinou soudnictví, jak se podobá, Přemysla za manžela pojala. (Palacký, Dějiny I. 1. 105. Zap, Čes.-Mor. kron. I. str. 70.)

Rukopis královédvorský

Vydala **Městská knihovna v Praze**
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 13. 09. 2011